

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻՒԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՈՒԹԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԻՒԱՅ ՈՒՐԲԱԹ 6 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1957

ԹԻՒ 553

ԶՄԻՌՆԻՒԱՅ 6 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ

Բրեկեան Զնգ կատարողի ապրտամբութիւնը
երթալով կընդարձակուի . կըծանրանայ և ըստ
երեմանց խիստ մեծ նեղութիւններ պիտի պատ-
ճառէ Զնգիւղի տէրութեանը : Կատարման ժե-
կեղծութիւնը , որ Տէրի պարտաւորակ հզօր մայրա-
քաղաքն է և Զնգիւղացիներէն պաշտօնաւ է ,
տակաւին կըղկտանայ , և Զնգիւղի զօրքերը , լա-
գրաց զուտ ցածին նայելով , մեծ քաջութեամբ
և յուսահատութեամբ կըպատերազմին Զնգ-
իւղացւոց դէմ , որ բազմաթիւ թեմաք խիստ սա-
կաւաթիւ են Զնգի ինչնրէն : Պէնկալա նահանգին
զօրաց բանակէն , որ 130 հազար տեղացի զօրք
բաղկացեալ էր բացի զօրապետներէն և զլսա-
ւոր սպաններէն որ Զնգիւղացի էին , գրեթէ 30
հազար հոգի հաւատարիմ մնաց , միւսները ա-
մենքն ալ հետզհետէ ապրտամբեցան և իրենց
գլխաւորները չարաչար սպանեցաւ , մեծամեծ
անգթութիւններ գործեցին բոլոր Զնգիւղացւոց
դէմ : Զնգ կատարողի ծովեզերեայ քաղաքներէն
ի գաւառ , ուր անգլիացի նաւեր և շաքեհաւեր
պակաս չեն , ի պաշտպանութիւն բնակչոց ,
միւս ներքին հեռաւոր քաղաքացի քրիստոնեայ
սակաւաթիւ ժողովուրդը շատ նեղութիւններ
կըրեն և ծանր վտանգներու մէջ կըգտնուին :

Տէրի մէջ ապրտամբներուն ըրած կապուտ
կողմնորոշում 5-600 միլիոն լիւր կըհասնի կրօն-
ական յայտերէ որ այս քաղաքին դրամաշնորհ
կոնսցիոն և բոլոր գրամները յափշտակեցին :
Բաց յայտնանք ամեն տեղ անհաւատալի ան-
գթութիւններ և բարբարոսական չարքեր գոր-
ծեցին և կըգործեն դժբաղդ Զնգիւղացւոց
դէմ որ ձեռքերնին կանցնին , առանց խնայելու
ծերոց , տղայոց և կանանց :

Զնգիւղացիներէն որոնք Զնգ կատարողի ցաւալի
վիճակը , զոր Լոնտոնի Սթիւարթ-Բրաքիւր
մանրամասնաբար պատմելէ ետե կընէ թէ , նոյն
երկրի չորսընէն համար Զնգիւղի ժողովուրդը
յիշատակուող օգնական պիտի ըլլայ կառավա-
րութեանը , փութալով տուր անոր ինչ որ
կուզէ . այսինքն զօրք , զրամ և պատերազմի
պաշար . բայց այս ամեն բանը չարքելուի , և

յարէ , որ մեր ազգին վրայ դժբաղդութեամբ
սպառնալիք մը չըլլայ նոր պատերազմի մը իր-
իւրեքը , իւր բոլոր սխալներով և իւր ահա-
գիւն հետեւութիւններով :

Զնգ կատարողի կերպի որ այս ընդարձակ ապր-
տամբութիւնը շատ տուր և առանց մեծամեծ զ-
հերու պիտի չկրնայ զսպել իւր վերայ այս ա-
մենայի , Զնգիւղի տէրութիւնը իւր ահագին
զօրութեամբ և անհամար գանձերով , ու շ-
կամ շուտ , վերջապէս կարող պիտի ըլլայ ապր-
տամբութեան և անխնայութեան Զնգիւղացի
գլխաւորը ջանքալիւր , գործածուած ան-
գթութիւններ խտրելու պատժելու և բարեկար-
գութիւններ վերադարձնելու , Զնգ կատարողի
ժողովուրդէն խաղաղապէս մասին անդրադարձ
պիտի նորոգէ : Բանգի գիտելու արժան է , որ
այս ապրտամբութիւնը հանգիստը անգլիացի
նոնաւոր և անկանոն զօրքերն են միայն , ժող-
ովուրդը ամենին գործակից չէ կրօնի այս խո-
փութեանց և այս անգութ չարապետութեանց :

Սեր Բրաքիւր Բրաքիւր զօրապետը , որուն յանձ-
նուած է Զնգ կատարողի զօրաց բանակին ընդհա-
նուր հրամանատարութիւնը , արդէն Լոնտոն
հասեր է և քանի մը ամիս ան մէջ 80 հազարէն
տակաւ անգլիացի քաջակիր զօրք պիտի ունե-
նայ իւր հրամաններն Զնգիւղ : Զնգիւղացւոց , ըստ
հասարակաց կարծեաց , բաւական են Զնգ կա-
տարողի խաղաղութիւնը դադարեցնելու և Զնգիւղ-
ացւոց իշխանութիւնը գործադրելու հաստատելու
յիշեալ երկրին ապրտամբ մասին մէջ :

Զնգիւղի բարրամէնթը օգոստոսի 16-28ին ,
ստիւարտան հանգիստէ գոյուեցաւ ըստ հրամանի
օգոստոսի 16-ին : Զնգիւղացիներ Զնգիւղի տե-
նագ պիւր լորտը Լորտի Վեհափառութեան կող-
մանէ ատենախօսութիւն մը ըրաւ . որուն մէջ
հետեւեալ կերպիւ իշխանութիւնը եղած է
Զնգ կատարողի դէպքերուն վրայ :

«(Զնգ կատարողի թագուհին հրաման տուաւ
մեզ ծանուցանելու ձեզ թէ ընդարձակ ապր-
տամբութիւնը որ երեսն էլ Զնգիւղացի բա-
նակին տեղացի զօրապետ մէջ և պատճառ-
եղաւ ծանր խաղաղութեանց նոյն նահանգին շատ

քաղաքացի մէջ , մեծ ցուտ տուաւ իւր որոնի-
նմանապէս սաստիկ տրամեցում , լսելով բարձր
ըստական չարապետութիւնները և վերջերս որոց
ենթակայ եղած են Զնգիւղի Վեհափառութեան
Զնգ կատարողի գտնուող հպատակներէն շատերը :
«Թագուհին հրաման տուաւ մեզ ծանուցա-
նելու ձեզ թէ ամենին զանց պիտի չընէ ինչ որ
հարկաւոր պիտի համարուի այս ծանր շփոթու-
թիւնները զսպելու . և քաջայայտ է թէ Վեհիւ
Լոնտոնի Վեհափառութեան շնորհիւ , իւր ձեռքին
ներքէ պատրաստ ունեցած հզօր միջոցները բա-
ւական պիտի ըլլան այս նպատակին հասնելու» :

Հասարակաց խորհրդանոցին վերջին նիստե-
րէն մէկուն մէջ , լորտ Դոն Բրաքիւր պատուա-
կան ատենախօսութիւն մը ըրաւ , որուն գլխաւոր
մասունքը հետեւեալներն են , որոց վրայ մեր
ընթերցողաց ու շաքուրթիւնը կըհրաւիրուի :

«Ի մասին միւս խնդրոյն , այսինքն Բրաքիւր-
եան իշխանութեանց միաւորութեանը , կրնայ
ըլլալ որ աղբային ժողովները (տիվան) գումար-
ուելէն ետե , մեծ փափաք մը ցուցնեն յիշեալ
միաւորութեանը համար . այն ժամանակը չեմ
կարծեր որ Զնգիւղի տէրութիւնները կարող
ըլլան արդարութեամբ խորտակել Սոլոմոնի ոգ
իւր հաճութիւնը չտայ այս միաւորութեանը :

«Ի վերայ այս ամենայնի , կըպարտաւորիմ
ըսելու . միանգամայն թէ այս կորագործութեանը
վրայ մեծ փոփոխութիւն չունիմ , վաճառի կըվախ-
նամ որ օգոստոսի 16-ին Զնգիւղի մէկ կողմէն
(Նոնաւորութիւն տէրութիւնը և միւս կողմէն Սոլ-
ոմոն) լորտիւն ունենալով , այս բանը թուր-
քատանի զօրութիւնը տկարացնելու պատճառ-
մը չըլլայ , որուն պաշտպանութեանը համար
վերջին պատերազմին ձեռք զարկինք : Զնգիւղ
հաստատուն չէ թէ աղէկ ըրին աղբային պատ-
գամաւ որները ի ժողով հրաւիրուելու . բայց այս
ժողովները գումարուելէն ետե , հնարաւոր չե-
րիւր ինչ գէմ գնել ժողովուրդէն երեսխոխա-
նաց խոհանարան բաղձանոցը :

«Իսկ այս ամիս աղտու կառավարութեան մը
հաստատութեանը վրայ այնպիսի երկրի մը մէջ ,
որ չընդապատեալ է Սոլոմոնի և Զնգիւղացի ,

ՔԱՂԱՔԱՎԱՆԱՅ

Տէրի Զնգիւղացիներէն պատմութիւնը :

(Հարաւորութեան և վերջ) (1)

Զնգիւղացիներէն որոնք Տէրի պատմութիւնը
Զնգիւղացիներէն քաղաքի Վերջին 180 և Լոնտոն
յէն 1430 հազարամբ հեռու մանր . ու ժոյ-
առտ բլրակներու կարգի վրայ հիմնուած է . Զ-
նգիւղացիներ կըսուի թէ Զնգիւղի գետին վրայ
հաստատուած է , որ սխալ է . այլ նոյն գետին
աջկողմը 1600 մ.թ. բացակայութեամբ գետին
մէկ առաջին վրայ է , որ գլխաւոր մեծ գե-
տէն գտնուելով , քաղաքին վերի կողմէն 8 հա-
զարամբ հեռու կողմէն կը գտնուի . կուզայ դարձ-
եալ վարի կողմէն կըմիանայ 3 մ.թ. միջոց լիւր-
ւով : 11 հազարամբ շրջափակուած է , և երեք
կողմէն շրջափակուած է գետիցի պարսպով մը որ
գետին կողմէն միայն բաց է : Հաճ-Զնգիւղացի
ամբար պարսպին բարձրագոյն իրարմէ հեռու աշ-
տարակներ կանգնեցուցած է , որոնք զէմ գնե-
լու չափ զօրութիւն մը չունին . բայց Զնգիւղ-
ացիք ընդարձակ պատմութիւն չունին ամեն մէկ
ինչական թնդանութիւն , և բարձրագոյն խորունկ

փոսեր բացին Պատուարները (որդա հիստորի) խիստ
տարածուած էին . Զնգիւղացիք պարսպներուն
ստորոտները ծածկելու համար շինուած աշտա-
րակներուն զօրի կողմէն թնդանութեանը աղ-
մը ամբարցուցին . և ասանկով Տէրի քաղաքը
մեծ պատերազմի հանգիստեան եղաւ :

Տէրի քաղաքին տեսքը գործածուած ալ սիրուն
ու փառաւոր է : Վարակներուն վերի կողմը
որոնք ակաւիս ծառերով և սգատերեւ ճիւղե-
րու տակ գետիցիներով ծածկուած է , կերտան
գետիցի արմաւեններ , բարեձեւ միւսերներ ,
զարգարուն տանիքներով տներ , և անթիւ աշ-
տարակներ , գետիցիներ ու կամարներ : Վարակ
քաղաքին ներսի կողմը գետին համեմատ չէ .
փողոցները նեղ ու ծուռ են . միայն մէկ փողոց
մը կայ նոր շինուած Հանտի-Հոք բնակարան , որ
պաշտպան զանգի Տէրի-գետն կողմէն
քաղաքին գետն կերպով մէկ հազարամբ թ-
երկայութեամբ . իսկ քաղաքացիք այս գետն-
ցի կողմէն վրայ տեղ տեղ ան ի շինելով և
փողոցէն քիչ շատ տեղ գոյնաւոր , աւերցին
այն կանոնաւոր ձեւը առ ջիւ տներուն . որոնք ի-
րարմէ 40 մ.թ. միջոց ունին . Զնգիւղացի
միւս փողոցին համար ալ , որ նոյնպէս ընդարձակ
էր , և պաշտպան գետնէն գետնի , հաճախ ըստ

դուռ կերպով : Հանտի-Հոք փողոցը երկու
կողմէն զարգարուն խաղաղութեան ունի , մարդ-
թիւնը զիտեղու արժանի է . մէջ տեղէն առաւակ
(ընտր) մը կանցնի , որուն խողովակը կարմիր կրա-
նիւր քարէ է : Զնգիւղի փողոցին մէջ Սոլոմոն-Լո-
նտոն լորտիւն հոգաւոր միջոցով , ուրտեղ
Լոնտոն Հոգաւոր ու խաղաղութեան կեցած էր
երբ որ իւր զօրքերը կըջարգէին քաղաքին բնա-
կիւնները :

Զնգիւղի մէջ է նաեւ կայսերական պա-
շտոն , որուն հոյակապ ու պայծառ շէնքը մար-
դուս միաբեր կըբերէ Սոլոմոնի Զնգիւղացիքը
Զնգիւղի , թէ աշտարակներուն թէ բարձրուն
և թէ գետնիցիներուն շատութեամբ , որոցմով
գետնիցիներ ըստ ոմանց նոյն իսկ Զնգիւղացի
քաղաքացիքն : Զնգիւղացիք ամեն ինչ բացի գետին
կողմէն շրջապատուած է կարմիր կրակի . քարէ
պարսպով , որուն շրջապատն է մէկու կէս հազա-
րամբ և մանր կամարակաւ աշտարակներով
ամրացած : Զնգիւղացիներ ծածկուած շէնք ու
զարմանալի քանդակներով շինուած դահլիճներ
են : Զնգիւղացիք խիստ երեսի իրաւներէն մէկն է
Տիւրք-Զնգիւղացիք , կամաւ անձին խորհրդարանը ,
որ ընդարձակ ու հոյակապ շէնք մըն է ճերմակ
մարմարէ և կամարներու վրայ , հաստատուած :

(1) Տէրի քաղաքի նախնական թիւը :

ապրիլի ներքին շարժումները հետեւող դաշնակցական թեման ժամանակը, իսկ սոց տեղում թեման երեւոյթանքը ընտրութեան ի շինաստան, սո- կային միայն այժմեան վեճին համար: Այս երեւոյթանքը պաշտօնատարը շուտով պիտի մեկնի Չինաստան երթալու, ըստ որում Վրոնչապոլի մէջ կարգի պիտի ելնուի նաւաւորմանը, շուտ չանցած պատրաստ պիտի ըլլայ ճամբայ ելնելու:

Վաղղիյոյ լրագրութիւնները կրպատեն թէ տեղեւոյ մէջ ծանր և արիւնահեղ խռու- վում թիւն մը պատահեցաւ ի թիւումուդ, ուր Տէր վիշ մը զրուցելով թէ հրեայ մը մահաւորական կրօնին զեմ հայրայեց, և խառնիճաղանձ ժողովուրդը նոյն հրեային վրայ յարձակեր և չարա- չար ծեծեր են: և պիտի սպաննեն եղեր: և թէ բարեբաղդու թեմամբ ձեռք բերեն փախչելով վաճառականաց ակնարանոցը (պորտան) չմտնէր: Վայց այս կատաղի անձինքը անմեղանցին մէջ ալ մտնելով տակնուվրայ ըրեր և ամեն բան կո- տրանք և կողոպտեր են: Այստեղից Վիշու- ժընի լիբերալ ըսուած Վաղղիյոյ շոգենաւուց պաշտօնատան առջև ներկայանալով «ճան Հրեայ- ճան Քրիստոս» պատգանք են:

Վաղղիյոյ հիւպատոսը շուտով Պլյնի մօտ գա- ցեր ու զինուորներ խնդրեր է ի պաշտպանու- թիւն Նախապետի:

Իրագրութիւններէն ոմանք կրտեն թէ քանի մը հոգի սպանուեր են այս խռովութեան մէջ, իսկ ուրիշները կը հաստատեն թէ չարաչար վիրա- ւորւողներ եղեր են, այլ մարդասպանութիւն չէ եղեր: Այս դժբաղդ դէպքերուն ազդեցու- թիւնը Նախապետի մէջ տկարացելու համար թու- նուի Վիշը ամեն միջոցները ի գործ դրեր է և Վաղղիյոյ հիւպատոսին քանի մը պահանջմունք- ները ընդունել է: Ի վերայ այս ամենայնի կրտի թէ Վաղղիյոյ նաւատորմից, որ Վորսիքա կը գտնուի այժմ, հրաման ընդունել է որ շու- տով թուեւոյն ծովագետքը երթայ:

Վրոնչապոլէն յետագայ լուրերը կուտան: «Վրոնչապոլէն 26-ին իւրեւանի գէմ մահա- տական մը որուն համար կրտուի թէ կատաղի իւրապարտութեան ախտէ մը բռնուած է, իւրե- քէ մը ելելով՝ դանակը ձեռքը կը յարձակի Հայոց թուր և այն տեղ իւր դէմը ելողները չարաչար կը վիրաւորէ և կը սպաննէ: Վիշն որ վրայ հասան և բռնեցին, այս կատաղի մարդա- սպանը 10-12 հոգի սպաննեց և 20 հոգիէն աւելի վիրաւորեց: Վարանաւորներուն և վիրաւորեալնե- րուն թիւը կը գտնուի այս և կին, գեռահաստ ազդիկներ և մանկանք: Վերջապէս այս սոսկովի անասնկալ դէպքը մեծ սուգի և ահաւորոյ մէջ ձգեցին զհասարակութիւնը, որուն կենքը, ինչպէս կը տեսնուի, դժբաղդաբար ամենեւին ապահովութեան մէջ չէ աւայժմ»:

1792-ին հիմնադրեցաւ և յետոյ Նախապետի 1829- ին բարեկարգեցին, Վոր մէջ չորս լեզու ու- ուսմանը կը դրուի: այսինքն ստանդարտ, պարսկի, արաբացի և անգղիարէն: 1851-ին 333 աշակերտ կային: 206ը մահմետական, 105ը հնդիկ և 22 եւրոպացի:

Վաղղիյոյ փողոցները լեցուն կառքեր են զոր ձիերը կամ եղնիքը կը քաշեն, անկէջ ի գատ կան շատ մըն ալ մարդիկ պատգարակ (մաֆիա) կը օղ, փողեր՝ որոն վրայ կը հեծնան, և անհամար ստրով քաղով մարդիկներ որոնք գիշեր ցորեկ դադար չտալով ամպի նման փռնի (թող) եր- կինքը կը հանեն: Վրոնչապոլի մարդոց գոռում գո- ջումը մարդուս ակնանքը կը խորտակեն, կարծես թէ ալեկոծեալ ծով մըն է շուկաները: Իսկ ծախողներուն ձայնն ի գոտ՝ կը լսուի հոն տե- տակ մը մարդոց սարսափովը, որոնք կամ ոտքի վրայ բռնել են և կամ գերտան, նաեւ ջուլթակ ու սրինգ հնչեցնողները: մէկ կողմէն եղնիքը կը պոստան և միւս կողմէն փողերը սոսկովի ձայ- նով կը խորտակեն: Վաճառականներուն մէջ ա- ռուտուրը բաւական չարժուած ունի: անհատ- նում տեսակ սպորանք կը տեսնուի հոն: Վիշիւրի շալէն սկսելով մինչև հազար տեսակ գլուխ գո- պելու թափել կայ հնդիկ և մահմետական կա- նաւց համար: ընտանի անասուններէն ու շնե-

— Պերսեթէն հասած նամակները կը ծանուցա- նեն թէ Պաղտատի կարաւանը (քերվան) որ հա- զար ուղտ բեռէն աւելի փառաք ունէր, զորս Վորսեց զանազան քաղաքներէն տուած էին, ձանադարհը կորսնցուցեր է անապատին մէջ, և Պերսեթէն աւաղակներուն ձեռքը ինկեր է: Այս շարագործները սպաններ են ձանադար- հորդները և ուղտապանները, որոց թիւը 4- 500 հոգի կը հասնէր, և բոլոր վաճառքները և ուղտերը տարեր են:

— Վրոնչապոլէն Վրոնչապոլի լրագրի Վ. ասըֆ փաշային թոյլտանքով միջոցը բռնուցանե- լով՝ փոխանակ Վիշու Վիշի փաշային, այս- պէս կը գրէ այս վերջի պաշտօնատարին համար:

«Շատ տարիներէ ի վեր Վիշու Վիշի փա- շան (թոյլտանքի միջոցով) թեման պաշտօնը կը վարէր, և անխառն թիւն ըսած պիտի ըլլայինք եթէ սոյնգը չնոստովանէինք թէ հաստատուն խնամք և մեծ խնամքով թեմամբ ու հանձա- րով ի գործ դրուելու պարտքը: Եւ այս ճշը- մարտութեան անհակառակելի ապացոյց են բա- րեկարգութիւնը և գործունէութիւնը որ կրտի- րեն այս երեւելի պաշտօնատան մէջ: Սիւս կողմէն իւրաքանչիւրը գիտէ, թէ փաշայն պա- տերազմին ժամանակը, այս զինուորական հաս- տատութիւնը կարող եղաւ բոլոր կարօտութեց հասնելու, որոնք բազմութիւն էին: Այս ըսած- ներնուս կրպարտաւորմը յարելու թէ ոչ ոք Վորսին Վարձութեանէն աւելի ազգապարտութիւն չունի և ոչ աւելի անձնանուէր անկանութիւն իւր վեհապետին համար: Իսկ ի մասին անոր յաջորդին, այսինքն Վ. ասըֆ փաշային, ամենէն պատուական գովաստող զոր կրտենք ընել, յիշա- տակելէ ատ զի ցարկական ընթացքը զոր ու- նեցաւ մինչև անձնատուր ըլլալը Վորսին»:

— Վրոնչապոլէն մէջ կը կարգաւորէ:

Վարդիկէն մեր յարգոյ թղթակիցը լուր կու- տայ, թէ գերյարգոյ տէր Վարդիկէն Վաղղիյոյ եան բազմադիւն փառապետին եղբայր գեր- յարգոյ տէր Նորէն Վաղղիյոյեան վարդապետը որ Վ. ենեւոյ Վիշի թեման միաբանութեան ամենէն յառաջդէմ, բազմահմուտ ու գոր- ծունեայ փառապետներէն մէկն էր, իւր հարա- զատին նման Հայաստանեայց հայրենի ուղղա- փառ սուրբ եկեղեցոյ գիւրդը վերադառնալու և իւր սիրելի ազգին օգտակար և արդիւնաւոր ծառայութիւններ ընելու գիտմամբ, Վ. ենեւո- կը Վիշի թեման փոխէն մեկնէր և օգոստոսի 6-18-ին օր Վարդիկ Հայկազեան վարժարանը հա- սեր է իւր սիրելի հարազատին քով, ուր արդէն սկսեր է իր աշխոյժ գործունէութեամբ անոր օգնելու, յառաւելագոյն պայծառութիւն և ի յառաջադիմութիւն վարժարանին»:

— Ինտոնի Վ. Երեմի-Վ. Երեմի լրագրի յետագայ

րէն ի գոտ՝ ծախու կը գտնուի նաեւ գաղանկի- ինչպէս արջ, առիւծ, ինձ (զափաւ), յովազ (վա- շաֆ) ձագար, որոնք վանդակներու մէջ պոստու- են ու հարստները ծախու կառնեն իրենց զուարճութեանը համար:

Նախկիններ սովորութիւն մը ունին որ իրենց գոյնգոյն հանգերէնէնքը տանիսներուն վրայ կը փռեն չորնալու համար, և մինարէի մը կամ ուրիշ բարձր տեղէ մը նայելու ըլլաւ կար- ձես թէ քաղաքը բոլոր՝ նաեւ հանգիստ մըն է գործակներով զարդարուն նաւերու կամ հին լաթեր ծախող խանութ մը: Վրոնչապոլէն ու պա- տու հանները բոլոր վարագործներով զարդարու- են ամեն գունով և ուրիշ տեսակ մը նուարտու- ներով որոնց վրայ այլանդակ պատկերներ նկար- ուած լինեալ, և գրեթէ ամեն տուն պատը- զամներ (շահնիշիր) ունի ինչպէս ժամանակ մը իզմիրու տները ունէին, և անոնց մէջ երկ ու կրի մարդիկ ձեւմակ լաթերով նստած նարին- կը քաշեն, զոր իրենք հոգա- կանու տեսն: Այս է ահա Վիշի քաղաքի հրաշքի պատմութիւնը զոր անգղիացիք քանի մը ժամանակ ի վեր պաշարած են անընդուն- ապատմութեամբ զրպիւր համար, և գրե- լով մինչև ցայսօր ապրե- տաւրաց ձեռքը կը գտնուի:

բորբոքեալ խօսքերով կը ծանուցանէ զրոյրարու- տական արիւնահեղութիւնը, և անգլիոյ թիւն- ները զոր ապստամբութեան գլխաւոր Վիշու- Վաղղիյոյ ըրեր է Վաղղիյոյ քաղաքին մէջ:

«Վրեթէ անհնարին է հանդարտ մնալ՝ լսելով թէ արիւնաւոր Վիշու-Վաղղիյոյ թեմ- անցոյց բոլոր բերդապահ զօրքը Վաղղիյոյ քաղաքին՝ նմանապէս 240 կին և մանկանք, որ նոյն բեր- դին մէջ կը գտնուէին: Այս սոսկովի անգլիոյ- թիւնները մարդոյս արիւնը կը տաւ եցնեն և ետքը վերստին վրէժխնդրութեան ամենատարակ փա- փաքով մը եռացնելու համար: քանզի պէթէ- չկայ գերդատտան մը Վիշին Վրոնչապոլի մէջ, ու անգլիացիներէն մէկը Հնդկաստան չգտնուի, ուստի հազարաւոր գերդատտաններ արդէն մեծ սուգի մէջ են: Վրեթէ անհնար է կապել ինչ ի գոտ, չգտնուի Վիշի լրագրի մը որ պատրաստ ըլլայ յօժարամիտ իւր կեանքը զոհելու այս գոր- ծոյն համար որ նուիրական եղաւ այժմ»:

«Վիշը առանց դժգոհութեան վճարեցինք մեր վրայ դրուած հարկերը, երբոր Վիշի վրայ պա- տիւր փոխելի մէջ մնացած էր Ռուսիայի դէմ եղած պատերազմին մէջ, բայց այս ներկայ դժբաղդ դէպքին մէջ, գրամբ բան մը ըսել չէ, միլիոններ յօժարամիտ պիտի վճարենք եթէ- հարկը պահանջու ըլլայ: Վիշ զինով կող- թող ըլլայ, պէտք է որ փոխանակ արեւան արիւն պահանջեմք և յեղումք, ու սոսկովի համար մը տամք այս նեղաւոր ստատաններուն և Վիշի մասին ինչն ուր, որպէսզի բոլոր Հնդկաստան գա- լելէ մինչև ցղերջին օրը իւր պատմութեան»:

«Վ. վերայ այս ամենայնի (կը յարէ Վ. Երեմի- Վ. Երեմի) ժամանակը, բացակայութիւնը և եղանակ- ները չլիցայակալ ըրած են զմեզ: Վիշը գառա- պարտեալ է մը տակաւին քանի մը փոստայով դժբաղդ լուրեր և զանազան անգլիոյ թեմանց պատմութիւններ լսելու, մինչև որ մեր զօրքը հասնին պատերազմին տեսարանը, Վեր սղաւոր գերդատտանները չեն կրնար խանալ մեր զին- ուորաց քաջագործութիւնները բայց միայն քը- Օնդեան ժամանակները: 1858 յունվարին հրատարակուելի մեր լրագրութիւնները լեցուն պիտի ըլլան վրէժխնդրութեան պատմութիւննե- րով: Բայց դժբաղդութեամբ փոխարինութիւն մը չեն կրնար տալ մեզ»:

— Ռուսաց օգոստոսի 1-ին կայսրը հետեւեալ յայտարարութիւնը հրատարակեց:

«Վիշը Վիշեանցի Նախարար, շնորհիւ Վրոն- ծոյ կայսր և ինքնակալ ամենայն Ռուսաց, թա- դաւոր Վրոնչիյոյ, Վիշ-Վրոնչապոլի Վրոնչապոլի և այլն, և այլն, և այլն»:

«Վիշը ամեն հաւատարմ հայատակաց կը ծա- նուցանեմք թէ, մեր հաճութեամբ և օրհնու- թեամբ օգոստոսի 1-ին մօրն մերոյ Վիշեանցի Վրոնչապոլի կայսրու հոգին, մեր ամենէն կրտսեր եղբայրը Վիշի Վիշեանցի Վիշ-Վրոնչապոլի ամենաւերջեան գաղափարութիւն կը հաստատէ Չիչիլի իշխանու հոգին հետ, որ Վաղի Վիշ- Վրոնչապոլի է: Երեկ բարձրադատութիւն իշխա- նուհին ընդունեցաւ մեր օրթոթոք սուրբ հա- ռատքը և ընկալաւ, սուրբ գրողը, և այսօր հո- րին Վարձութեանց հարանախօսութեան հա- պարակական հանգեսը կատարեցաւ Վիշեանցի պալատին եկեղեցոյի մէջ»:

«Վիշը ամեն հաւատարմ հայատակացը ծա- նուցանելով այս դէպքը որ իսկաւ հաճելի է մեր սրտին, կը շնորհակալ մը որ մեր ամենասիրելի եղ- բայր օգոստոսի 1-ին նշանածին կայսերական բարձ- րութեան տիտղոսը տրուի և անունը զուցուի Վիշ-Վրոնչապոլի (Վիշ Վրոնչապոլի)»:

«Տուեալ ի Վիշեանցի Վ. 4 օգոստոսի 1857- և յերրորդում ամի կայսերական իշխանութեան մերոյ»:

— Ինտոնի մէջ հրապարակական ժողով մը ե- ղաւ տակ ժողովուրդ համար ի նպատակ անգլիա- ցի դժբաղդ ընտանեաց Հնդկաստանի, որ զոհ եղած են նոյն երկրին մէջ պատահած ապստամ- րութեանը: Այս կերպիւ ժողովուրդը դրամէն արդէն 20 հազար ռուբլի կամ 30 հազար ֆրանք յուղարկեցաւ Հնդկաստանի կառավարչին որ հոգ տանի կարօտեաց բաժնեւոր զայն:

